

UOT: 338.43

AQRAR SAHƏNİN DAYANIQLI İNKİŞAFINDA LİZİNQ BAZARININ ROLU

G. Ə. MUSTAFAYEVA
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

Azərbaycan Respublikasının digər sahələrində olduğu kimi, aqrar sahəsində modernləşdirilməsi və dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi- müasir dövrün aktual məsələlərindəndir. Buna görə kənd təsərrüfatının inkişafında aqrolizin rolunu böyükdür. Aqrar sahənin maddi-texniki resurslarla təmin edilməsinin müasir və səmərəli yollarından biri aqrolizin fəaliyyətinin respublikada düzgün, müasir tələblərə uyğun inkişaf etdirilməsidir. Ölkədə hazırda yeridilən aqrar sahənin dayanıqlı inkişafı istiqamətindəki tədbirlər məhz bu istiqamətə yönəlmişdir. Aqrar sahənin maddi- texniki resurslarla təminatında lizinq mexanizminin rolunun yüksəldilməsinə böyük üstünlük verilir.

Açar sözlər: aqrar sahə, lizinq bazarı, aqrolizinq, maliyyə lizinq, kənd təsərrüfatının texniki təcizəti, lizinq şirkətləri.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2016-cı il 16 mart tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri" adlı sənəddə kənd təsərrüfatı Azərbaycan iqtisadiyyatı üzrə prioritet sektor elan edilmişdir. Respublika prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi"ndə kənd təsərrüfatının gələcək inkişafı və o cümlədən 2025-ci ildən sonrakı dövrdə yüksək texnoloji və texniki inkişafa əsaslanan kənd təsərrüfatının formalaşdırılacağı nəzərdə tutulmuşdur. Həmçinin Strateji Yol Xəritəsində respublikada kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı üzrə 2025-ci ildən sonrakı dövrdə gələcəyə baxışın yüksək texnoloji inkişafa əsaslanan, sənaye-yönümlü, ətraf mühitin qorunması istiqamətində, müasir standartlara cavab verə biləcək kənd təsərrüfatının formalaşması mühüm prioritet kimi qarşıya qoyulur. Məhz belə bir formada kənd təsərrüfatının inkişafı digər amillər kimi müasir texnikanın tətbiqini tələb edir.

Qloballaşma şəraitində aqrar sahənin iqtisadi problemləri

Aqrar sahədə mövcud olan iqtisadi problemlər son illərdə özünü daha kəskin göstərməyə başlamışdır. Qloballaşma şəraitində ölkələrarası ticarət-iqtisadi əlaqələrin liberallaşması fonunda Azərbaycanın, xüsusilə daxili ərzaq bazarının zərərli dempinq təzahürlərinə məruz qalması, rəqabət qabiliyyəti hələ də aşağı səviyyədə olan aqrar sahənin mövcud durumunu da mürəkkəbləşdirir. Aqrar sahənin bu durumunun digər səbəblərindən biri də onun texnoloji imkanlarının kifayət qədər aşağı olması ilə bağlıdır. Bu sahədə istifadə olunan maşın və avadanlıqların ən yaxşı halda fiziki köhnəlməyə məruz qalması, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının fondvermənin aşağı düşməsinə və emal sənayesi məhsullarının keyfiyyətinin dünya standartlarından geri qalmasına gətirib çıxarır.

Aqrar sahədə kənd təsərrüfatı məhsul istehsalçıların texnika ilə təminatında problemlər qalmaqdadır. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli fərmanı ilə təsdiq edilən "Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi"ndə də problemlərin mərhələli həlli nəzərdə tutulur. Bu sənəddə 2020-ci ildən 2025-ci ilədək olan dövr üçün aqrar sahənin ənənəvi təsərrüfatçılıqdan bazaryönümlü əlavə dəyər yaradan intensiv təsərrüfatçılığa keçidin gücləndirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaq üçün respublikada kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılması aqroservis xidmətlərinin inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Respublikada həyata keçirilən aqrar islahatlar istehsal münasibətlərində köklü dəyişikliklərə səbəb olmaqla yanaşı, aqroservis xidmətləri bazarına da ciddi təsir göstərmişdir. Kənd təsərrüfatı istehsalındakı struktur dəyişikliyi nəticəsində aqrotexniki xidmətə yaranan tələbatın forması və strukturu aqroservis xidmətlərinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Bu səbəbdən kənd təsərrüfatı məhsullarının dəyər zəncirində aqroservis xidmətləri xüsusi yer tutur.

Aqroservis xidmətləri aqrar sahənin strateji bölməsi olaraq dövlətin daim diqqət mərkəzində saxlanılır. "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı"nda və "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı"nda özəl aqroservis xidməti şəbəkəsinin genişləndirilməsi və dəstəklənməsi tədbirləri də yer almışdır.

Kənd təsərrüfatında özəl aqroservis xidmətləri ilə yanaşı "Aqrolizinq" Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin Regional nümayəndəliklərinin Rayon bölmələri tərəfindən də kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına müxtəlif aqrotexniki xidmətlər göstərilir. Səhmdar

Cəmiyyətin yeni strukturuna 12 regional nümayəndəlik və 47 rayon bölməsi daxildir.

Hal hazırda regional nümayəndəliklərin regional bölmələrinin istifadəsində 3737 ədəd müxtəlif kənd təsərrüfatı texnikası, o cümlədən 956 ədəd kombayn, 724 ədəd traktor, 36 ədəd ekskavator və 2021 ədəd müxtəlif markalı digər kənd təsərrüfatı texnikası vardır.

Aqrar sahənin inkişafına aqrolizingin təsiri

Regional nümayəndəliklərin və rayon bölmələrinin istifadəsində olan kənd təsərrüfatı texnikası ilə becərilən əsas bitkilərin, o cümlədən taxıl, kartof, üzüm, meyvə, çay, günəbaxan, qarğıdalı, pambıq, yem bitkiləri və s. becərilmə texnologiyalarına uyğun olaraq aqrotexniki əməliyyatların yerinə yetirilməsində kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına müqavilə əsasında aqrotexniki xidmətlər göstərilir. Göstərilən aqrotexniki xidmətlərin dəyəri "Aqrolizing" ASC-nin İdarə Heyətinin 2008-ci il 03 mart tarixdə təsdiq etdiyi aqrotexniki xidmətlərin qiymət cədvəlinə uyğun olaraq yerinə yetirilir.

"Aqrolizing" in yaranması zamanı onun qarşısına qoyduğu məqsəd ölkədə kənd təsərrüfatı texnikası çatışmazlığını aradan qaldırması, fermerlərə güzəştli şərtlərlə bu cür texnika və avadanlıqlar verməsi idi. Sonradan prezident 2007, 2008, 2009-cu illərdə verdiyi sərəncamlarla onun funksiyalarını daha da genişləndirib. Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə təsdiq edilmiş qaydalara əsasən "Aqrolizing" dövlət büdcəsi hesabına alınmış texnika və avadanlıqları fiziki və hüquqi şəxslərə dəyərinin 20 faizini qabaqcadan, qalan hissəsini isə 10 il müddətinə qədər (dəyərindən asılı olaraq) ödəmək şərti ilə lizingə verməlidir.

Azərbaycanda sürətlə inkişaf edən bir çox sahələrdə lizingdən istifadə edilməsi belə ki, telekommunikasiya, informasiya texnologiyaları, tikinti, nəqliyyat, infrastruktur layihələrində, kənd təsərrüfatı, emal sənayesi, yüngül sənaye və digər inkişafda olan sahələrdə lizingdən geniş istifadə edilə bilər ki, bu da respublikada lizing sektorunun inkişafına güclü təkan verəcəkdir. "Lizing" sözü ingilis mənşəlidir və "to lease" felindən əmələ gələrək – əmlakı müvəqqəti istifadəyə götürmək və vermək mənasını bildirir. Lizing müqaviləsinə görə lizing verən lizing alana lazım olan əmlakı satıcıdan mülkiyyət hüququ ilə əldə etməli və lizing alanın müvəqqəti sahibliyinə və istifadəsinə verməlidir. Daha doğrusu lizing sənaye avadanlıqlarının, maşınların, kənd təsərrüfatı texnikasının, yeni texnologiyaların, istehsal təyinatlı bina və tikililərin istifadəsinin xüsusi sahibkarlıq fəaliyyəti formasıdır. Bu mənada lizing özündə bank krediti, icarə və investisiya elementlərini cəmləşdirən münasibətlər kompleksi və bir maliyyə xidmətidir. Lizing fəaliyyəti hər hansı bir istehlakçının sifarişi əsasında əmlakın satın alınması və onu müəyyən müddətə icarəyə verilməsi xidmətindən ibarətdir. Lizing xidmətləri zamanı tərəflər arasında yazılı formada müqavilə bağlanır. Burada tərəflərin hüquq və vəzifələri, icarəyə verilən əmlakın dəyəri və

tərkibi, icarəçinin verilən əmlak üçün təminatı, lizing haqqı, onun ödənilmə müddəti və s. məsələlər öz əksini tapır.

Müddətindən asılı olaraq 3 növ icarə müqaviləsi mövcuddur:

1. Qısamüddətli icarə (rentinq) – 1 gündən 1 ilə qədər müddətə;
2. Ortamüddətli icarə (hayring) – 1 ildən 3 ilə qədər müddətə;
3. Uzunmüddətli icarə (lizing) – 3 ildən 20 ilə qədər.

Aqrolizing özündə bank krediti, icarə, investisiya elementlərini cəmləşdirən münasibətlər kompleksi olan lizing sahibkarlığın inkişafına dəstək verən əsas maliyyə alətlərindəndir. İnkişaf etmiş ölkələrdə əsas vəsaitlər fondunun yenilənməsində uzunmüddətli maliyyələşmə olan lizingdən geniş istifadə edilir.

Respublikada lizing haqqında ilk qanun 1994-cü ildə qəbul edilmişdir. Lakin Azərbaycanda lizingin inkişafı, əsasən, 2003-cü ildən başlayır. 2003-cü ildən 2008-ci ilə qədər lizing şirkətlərinin portfelində hər il ən azı iki dəfə artım müşahidə edilirdi. Lakin 2008-ci ildən bəzi imtiyazlar dayandırıldığına görə, Azərbaycanın lizing bazarındakı artım nisbətən azaldı. Məsələn, 2008-ci ildə lizing bazarının portfel həcmi 200 milyon ABŞ dollarına çatmışdısa, 2010-2011-ci illərdə bu rəqəm 150 milyon dollardan artıq olmamışdır.

Respublikada lizing şirkətləri həm yerli bankların, həm də xarici kapitalın iştirakı ilə yaradılır. Son iki ildə, əsasən, xarici maliyyə kapitalının iştirakı ilə lizing şirkətləri yaradılmışdır. Xarici kapital həm ucuzdur, həm də uzunmüddətlidir. Lakin lizing şirkətləri kapitallaşma problemləri ilə üzləşirlər. Onların kapital səviyyələri xaricdən maliyyə vəsaiti cəlb etməyə imkan vermir.

Respublikada lizingin inkişafı üçün, ilk növbədə, vahid qanuna ehtiyac vardır. Qanunvericiliyin məhdud olması səbəbindən hazırda lizing şirkətləri operativ lizing xidməti göstərə bilmirlər. Halbuki dünyada operativ maliyyə lizingindən daha çox istifadə olunur. Lizing haqqında hazırkı vergi qanunvericiliyi lizingə verilən əmlakın 18% bahalaşmasına səbəb olur. Lizing alan ƏDV-ni əvəzləşdirə bilmədiyi və 18% itirdiyi üçün, təbii ki, kreditlə bağlı banklara müraciət edir. Digər bir məqam əvvəllər 2 əmsalla tətbiq olunan sürətli amortizasiyanın ləğv edilməsi ilə əlaqədardır. Halbuki sürətli amortizasiya lizing sektorunda əsas vəsaitlərin yenilənməsi üçün olduqca vacibdir. Buna görə lizing haqqında vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac duyulur. Lakin buna baxmayaraq son illərdə lizing qanunvericiliyində müsbət dəyişikliklər edilmişdir, lizing şirkətlərinin sayı artmış və nəticədə lizing bazarı canlanmaga başlamışdır.

"Aqrar bölmədə lizingin genişləndirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 23 oktyabr tarixli sərəncamı lizing münasibətlərinin inkişafına təkan verdi və səhmləri 100 % dövlətə məxsus olan "Aqrolizing" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti yaradıldı. Məhz bu sərəncam-

dan sonra 31 mart 2005-ci il tarixli qərarı ilə "Aqrolizing" ASC-ə məxsus kənd təsərrüfatı texnikasının hüquqi və fiziki şəxslərə verilməsi və ya lizinq yolu ilə satılması qaydaları təsdiq edildi. Bilədiyimiz kimi aqrar sahədə qarşıda duran əsas məqsədlərdən biri istehsalçıların zəruri kənd təsərrüfatı texnikası və avadanlıqları ilə təminatını yaxşılaşdırmaq, həmçinin keyfiyyətli kənd təsərrüfatını məhsulları yetişdirmək, onların itkisiz yigimini və emalını təmin etməkdir. Bu məqsədlə "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramlarında (2004-2008 və 2009-2013-cü illər) müvafiq tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmuş və həyata keçirilmişdir.

ALŞA Azərbaycanda lizinq sektorunun lobbiçiliyindən, lizinq şirkətlərinin maraqlarını təmsil etməklə dövlətlə lizinq sektorunun əlaqələndiricisi funksiyasını yerinə yetirir. Bazarın bütün aktiv iştirakçıları ALŞA-nın üzvləridir. Hazırda ALŞA-da lizinq sahəsini, qanunvericiliyi, maliyyə sektorunu yaxşı bilən mütəxəssislər toplaşmışdır. Beynəlxalq səviyyədə ALŞA Rusiya, Türkiyə, Belarus, Avropa ölkələrinin lizinq assosiasiyaları ilə əməkdaşlıq edir. Artıq MDB məkanında lizinq assosiasiyalarının vahid qurum şəklində birləşməsi nəzərdə tutulur və hazırda bu qurumun nizamnaməsi və digər hüquqi sənədləri müzakirə olunur və bu il fəaliyyətə başlaması planlaşdırılır. Lizinq - lizinq verənlə lizinq alan arasında əksər hallarda uzunmüddətli xarakter daşıyan maliyyə sazişidir. Lizinq müqaviləsinə görə lizinq verən lizinq alana lazım olan əmlakı satıcıdan mülkiyyət hüququ ilə əldə etməli və lizinq alanın müvəqqəti sahibliyinə və istifadəsinə verməlidir. Lizinq - sənaye avadanlıqlarının, maşınların, yeni texnologiyaların, istehsal təyinatlı bina və tikililərin istifadəsinin xüsusi sahibkarlıq fəaliyyəti formasıdır. Hal-hazırda lizinq ixtiyari istehsalın inkişafı üçün kapital qoyuluşlarının edilməsində əsas maliyyə mənbəyidir.

Aqrar sahənin inkişaf perspektivləri.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını artırmaq məqsədilə mümbüt torpaqlardan səmərəli istifadə etmək, intensiv texnologiyaları istehsalatda tətbiq etmək, istehsalı artırmaq üçün geniş yayılmış spesifik -əənəvi bitkilərin aqroteknikasına uyğun elmi nailiyyətləri tətbiq etməklə məhsuldarlığın artırılmasına nail olmaq lazımdır. Bu məqsədlə lizinq bazarının genişləndirilməsi və inkişafı üçün şərait yaradılmalıdır. Azərbaycan lizinq bazarının əsas problemi lizinq şirkətlərində maliyyə vəsaitlərinin çatışmazlığı ilə bağlıdır: "Lizinq şirkətlərinin fəaliyyətinin əhatə dairəsi, portfelleri və

kapitallaşma dərəcəsinin aşağı səviyyədə olması xarici investorlar üçün bu sahənin cəlbediciliyini azaldır. Hazırda Azərbaycanda 30-dan çox şirkət lizinq üzrə ixtisaslaşıb və onların lizinq əməliyyatlarının həcmi təxminən 200 mln. manat təşkil edir ki, bu da ÜDM-in təxminən 0,5%-i həcmindədir". Görüləcək tədbirlər nəticəsində yerli və xarici investorların lizinq bazarına və forvard, fyuçers, opsiya, svop, faktoring kimi alternativ maliyyə mənbələrinə marağının artacağı, yerli KOS subyektlərinin bu yolla maliyyələşmə imkanlarının genişləncəyi bildirilir.

"Lizinq bazarının inkişaf etdirilməsi 2020-ci ilədək Azərbaycanda lizinq əməliyyatlarının ÜDM-də payını 2%-ə, 2025-ci ilədək isə 4%-ə çatdırmaq imkanı verəcək", - deyər sənəddə bildirilir. lizinq xidmətləri bazarında bir sükut hökm sürür. Həm lizinq xidmətlərinə tələbat azalıb, həm də lizinq şirkətlərinin likvidlik problemi yaranıb. Digər bir problem lizinq götürənlərin ödəniş qabiliyyətlərinin aşağı düşməsidir. Lizinqin geniş yayılmamasının digər səbəbi bankların lizinq bazarına daxil olmasıdır. Lizinq şirkətləri bankların lizinq fəaliyyəti ilə məşğul olmalarının qadağan olunmasını istəsələr də, hələ buna nail olmayıblar. Digər tərəfdən, ölkəmizdə elə lizinq şirkətlərinin özləri banklardan asılıdırlar. Adətən həmişə lizinqin üstünlüyündən danışıldıqda onun bank kreditlərindən müddət və faiz dərəcəsi baxımından sərfəli olduğu deyilir. Lakin Azərbaycanda lizinq bu funksiyasını yerinə yetirə bilmir.

Nəticə

Respublikada aqrar sahənin dayanıqlı inkişafına və istehsal strukturunun səmərəli təşkilinə nail olmaq üçün aqrar sahənin qanunvericilik aktlarının qorunması üzrə nəzarət strukturlarının yaradılması və təkmilləşdirilməsi vacib amil kimi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

"Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi"nə istinadən xəbər verir: "Yeni qanun əsasında müvafiq normativ-hüquqi baza formalaşdırılacaq və lizinq şirkətlərinin fəaliyyəti üçün daha əlverişli şərait yaradılacaq".

Azərbaycanda lizinqin inkişafı üçün ilk növbədə vahid qanunun hazırlanması nəzərdən keçiriləcək. Yeni qanun lizinq şirkətlərinin operativ lizinq xidmətləri göstərməsinə şərait yaradacaqdır. lizinq bazarının daha sürətlə inkişaf etməsi üçün güzəştlərin tətbiq olunması təmin ediləcək və yeni tənzimlənmə mexanizmləri müəyyənəldiriləcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Quliyev E.A. Aqrar iqtisadiyyat. Bakı, 2015, "Kooperasiya" nəşriyyatı.
2. İbrahimov İ.H. Aqrar iqtisadiyyatın aktual problemləri. Bakı. 2002.
3. Ataşov B.X. Ərzaq təhlükəsizliyinin aktual problemləri. Bakı. 2005.
4. Azərbaycanda aqrar islahatlar: konsepsiya, təcrübə, perspektivlər. (2 cildə). Bakı.

Роль устойчивого развития в сельскохозяйственном секторе рынка лизинга

Г. А. Мустафаева

В статье проанализировано существующее положение сельскохозяйственного сектора. В том числе освещены вопросы связанные с агролизингом. В статье исследовано роль в развитии сельскохозяйственного сектора. Обосновано важность и выдвинуты предложения в направлении осуществления серьезных мер по устранению возникших в этом направлении проблем.

Ключевые слова: аграрный сектор, лизинговый рынок, агролизинг, финансовый лизинг, обеспечение техникой сельского хозяйства, лизинговые компании.

The role of sustainable development in the agricultural sector of the leasing market

G. A. Mustafayeva

The article analyzes the current situation of the agricultural sector. Including issues related to agroleasing. The article explores the role in the development of the agricultural sector. The importance and proposals have been substantiated in the direction of implementing serious measures to eliminate the problems that arise in this direction.

Key words: agrarian sector, leasing market, agroleasing, financial leasing, provision with agricultural technology, leasing companies.